

ІНТЕЛЕКТУАЛ, ГУМАНІСТ, КУЛЬТУРНИК: ПОСТАТЬ ІВАНА БАБИЧА В РЕЦЕПЦІЯХ СУЧАСНИКІВ

Король Л. Л.

ВСТУП

Формування поглядів на вітчизняну історію, культуру, освіту відбувається на засадах діалогу минулого із сучасністю. Сенс такого діалогу актуалізується поверненням до загальнокультурного обшару та наукового дискурсу імен тих достойників, які відзначилися творчим внеском, незалежністю поглядів і світоглядних позицій.

Нині, як переконує український учений-біографолог В. Попик, «серед активної частини соціуму все більше утверджуються ідеали розбудови в самому собі сильної та самодостатньої особистості, з особливим акцентом на її індивідуальну відповідальність за власну долю і спроможність до самоствердження в боротьбі проти численних перешкод. Це зумовлює формування нового ставлення до проблем особистості, досвіду попередніх поколінь, їхніх цінностей і традицій, а отже, і нових пізнавальних, читацьких інтересів, зосереджених значною мірою для розбудови й реалізації власних життєвих стратегій»¹. Центральним за своїм значенням персонажем української біографіки є і залишаться діячі культури й мистецтва, науки та освіти, тому що саме цей пантеон вартих поваги особистостей відповідає одночасно й особливостям вітчизняного історичного та культурного процесу, й характерові його сприйняття сучасним читацьким загалом².

Важливими джерелами в дослідженнях біографічного світу відомих постатей відносно недалекого минулого, до яких уналежнюємо й постать українського перекладача французького походження, педагога, поліглота, члена Спілки письменників України Івана Бабича, є спогади їхніх сучасників.

¹ Попик В.І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформації інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 153.

² Там само. С. 156.

Спогади, нотатки називають документальною, нефікційною прозою або літературою факту, позаяк в їхню основу покладено документальні матеріали, особисті враження наратора, змодельовані у форматі вільного викладу³. У них осенсовується комплекс реальних подій, який забезпечує постання образу суб'єкта спогадів у всій складності обставин та поведінкових, учинкових на них реагувань, або ж, навпаки, означений образ висвітлюється в межах якоїсь однієї буттєвої обставини. «Спогади досвідчених», як пише авторка статті «Література і пам'ять: версії взаємовпливу» О. Пухонська, «дають змогу змодельовати подію, надати їй емоційного, виключно людського виміру, оскільки реконструкція лише на основі документів буде абсолютно неповною»⁴.

Звертаючись до спогадового дискурсу про І. Бабича, на особливе місце ставимо оповідачів із професійного середовища митця, з ким нам поталанило поспілкуватися віч-на-віч або через просторову віддаленість шляхом листування, і які, на жаль, уже відійшли вчасвіті (С. Алексеєнко, В. Бєлий, А. Дзюбенко, Н. Волкова, В. Костенко, В. Котельчук, М. Прядун).

Українська біографологиня Л. Буряк образно ствердила, що біографічний простір талановитої людини – безодня, пірнаючи в яку, дослідник щоразу натрапляє на приховані в ній перлини. Кожна з них є неоціненною знахідкою, адже може не лише доповнити вже усталені біографічні реконструкції, а й кардинально їх змінити. Колись залишені поза увагою або невідомі факти, свідчення, міркування раптом починають відігравати ключову роль у спробах відновити цілісну картину біографічного буття особи, переконливо підтверджуючи факт змінності та рухливості самої біографічної реконструкції як феномена, особливості якого зумовлені соціокультурними процесами, часовими трендами, світоглядними позиціями автора⁵.

На продовження цієї думки зазначимо, що опрацювання текстів спогадового дискурсу увиразнило період трудової діяльності

³ Онищенко О. Поетика мемуарної прози письменників української діаспори другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Черкаси, 2019. С. 25.

⁴ Пухонська О.Я. Література і пам'ять: версії взаємовпливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72). С. 191.

⁵ Буряк Л.І. Іван Лисяк-Рудницький : матеріали до біографії у вимірі оточення і часу. *Українська біографістика*. 2019. Вип. 18. С. 67–68.

І. Бабича на кафедрі іноземних мов Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (нині – Національний педагогічний університет) (1964–1989 рр.), на який припав рясний літературно-перекладацький ужинок майстра-книготворця, та, що не менш важливо, допомогло розкрити особливості внутрішнього світу митця на тлі відносин із науково-педагогічною громадою, літературними колами.

1. Риси характеру Івана Бабича у спогадovому дискурсі колег та студентів

Цінність спогадів для повноаспектного осмислення постаті в літературі справедливо вбачається у здатності «компенсувати різного роду документальні лакуни, руйнувати стереотипи, подавати об'єктивну інформацію про оточення й добу»⁶. Посвідник минулих подій, наратор актуалізує спромогу реципієнта доторкнутися до історичної реальності, глибше усвідомити її⁷, збагнути події та наслідки за допомогою співпереживання, інтелектуальної проникливості.

В осягненні постаті І. Бабича спираємося на умовивід дослідниці історичних документознавчих джерел О. Коляструк, яка слушно визначила статус пересічних спогадовців як особливий: погляд такого автора «вихоплює з життя ті факти, які з офіційних позицій уже не помічаються і тому не беруться до уваги під час аналізу»⁸.

Спостережено, що спогад розбиває життєвий потік на частини-миттєвості, який тільки в такій трансформації стає пережитим⁹. Із цього ракурсу видаються перспективними заклики уречевити особу в сукупності всіх її взаємостосунків і виявів, у неповторності індивідуальних якостей, поясненні біографічних відомостей, періодів невдач і піднесень у творчих особистостей¹⁰.

⁶ Онищенко О. Літературний портрет Івана Франка у спогадах родичів письменника. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 86.

⁷ Там само. С. 86–87.

⁸ Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. Київ. 2008. № 2. С. 145.

⁹ Голубович І.В. Біографія: силует на фоні Humanities (методологія аналізу в соціогуманитарном знанні). Одеса : ЧП «Фридман», 2008. С. 5.

¹⁰ Старовойтенко І. Просопографічний портрет особистості у контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика*. 2008. Вип. 4. С. 51.

Як уважав Ю. Лотман, «кожна культура визначає свою парадигму того, що слід пам'ятати (тобто зберігати), а що підлягає забуттю. Останнє викреслюється з пам'яті колективу і ніби «перестає існувати». Однак змінюється час, система культурних кодів, і змінюється парадигма пам'яті забуття. Те, що оголошувалося істинно-суттєвим, може стати «таким, що ніби не існує», та таким, що підлягає забуттю, а «нереальне» – стати наявним і значущим»¹¹.

Зацитоване міркування вченого навдивовижу точно віддзеркалює життєву правду щодо персоналії І. Бабича, значущість якої неспростовна з огляду на фундаментальні ідеї європейськості, міжкультурного діалогу та світоглядного відриву України від тоталітарного минулого.

Окремо робимо акцент на постулятному сприйнятті суб'єктивності спогадів, яка «дає змогу побачити концепцію певного історичного періоду в подіях і людях»¹², а також, як помітив Ю. Бумбур¹³, може не виражатися безпосередньо у слові, проте умістовлена в усьому спогадовому тексті.

Відмітна особливість спогадового дискурсу полягає й у тому, що образ тієї чи тієї постаті реконструюється в ньому крізь оптику ставлення спогадувача до пережитих подій та його оцінних поглядів на сферу особистісного буття особи як самобутнього субстанційного простору «формування, розвитку і задоволення її моральних, розумових та естетичних запитів й інтересів». А духовно багатою є та людина, яка живе в гармонії із собою і світом, котра центрується довкіл сформованих вищих цінностей, має чітку життєву позицію, інтенційно виявляє прагнення до ідеалу і через послідовність учинків, докладаючи надзусилля, прямує до його втілення в повсякденні, незважаючи навіть на несприятливі обставини суспільного чи суто владного довкілля¹⁴.

¹¹ Лотман Ю. Память в культурологическом освещении. Семиосфера. Санкт-Петербург, 2004. С. 673.

¹² Галич О. Мемуари: масова чи елітарна література? *Актуальні проблеми слов'янської філології*: міжвуз. зб. наук. ст. / ред. В. Зарва. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. С. 195.

¹³ Бумбур Ю. Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06. URL: <http://avtoreferati.ru/avtorskaya-refleksiya-v-literaturnom-proizvedenii-na-materiale-proydzhona-faulza.html>.

¹⁴ Фурман А.А. Психологія смислотворного розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 7.

За висловом Г. Берестнева, якісна оцінка дійсності за ознаками «хороший – поганый» «формує основу будь-якого виду людської діяльності, аж до фундаментальної оцінки істинності»¹⁵, визначаючи засновки її життєактивності. Отже, простежуємо, що мірило «хороший – поганый» виразно репрезентують і спогадові судження про особистісні риси І. Бабича.

Так, до категорії «хорошого» спогадовці-колеги уналежнили:

– інтелектуальність, різнобічну освіченість (*І. Бабич – людина високого розуму, енциклопедичних знань* (В. Бєлий); *І. Бабич із-поміж усіх вирізнявся й інтелектуально, і творчо* (Р. Дмитренко); *Мимоволі відчувалася його ерудованість, висока освіченість* (Д. Білоконь); *Висока освіченість Івана Трохимовича виявлялась у тому, що він вільно володів шістьма мовами: французькою, українською, англійською, німецькою, польською, російською, хоча читав і міг спілкуватися багатьма іншими європейськими мовами. І не лише в лінгвістичному розумінні, а насамперед у культурному* (Л. Данилюк); *Ми називали його «ходячою енциклопедією», настільки глибокими та різнобічними були знання цієї людини. З ним дійсно можна було говорити на будь-які теми, кожного разу впевнюючись у його компетентності в усіх сферах* (Л. Алефіренко));

– гідність (*Окремо відзначив би його гідність. За потреби, міг постояти за себе.* (Д. Білоконь); *Разом із тим Іван Трохимович мав почуття гідності. Він не дозволяв себе принижувати. Не терпів розперзаності, хамства. Міг дуже ввічливо, але твердо відбити безпардонну словесну атаку будь-якого високопоставленого недобррозичливця* (В. Андерш); *Він жив, керуючись законом людської гідності, а не облудливого конформізму, що було б набагато простіше.* (В. Бєлий));

– порядність (*Іван Трохимович був високопорядною людиною. Жодні обставини не змусили його відступитися від цього канону* (В. Бєлий); *Всі, хто його знав, визнавали порядність Івана Трохимовича* (А. Дзюбенко); *Насамперед він був винятково порядною людиною.* (В. Андерш); *Жан (Іван) Бабич – еталон порядності* (Н. Волкова));

– професіоналізм (*Його високий професіоналізм не може викликати жодних сумнівів* (В. Бєлий); *Таких людей і називають*

¹⁵ Берестнев Г. Иконичность добра и зла. *Вопросы языкознания*. 1999. № 4. С. 99.

професіоналами. (М. Прядун); *Іван Трохимович – професіонал і у творчій праці, й у викладацькій та виховній діяльності* (В. Шепелева);

– готовність прийти на допомогу (*Він безвідмовно йшов на допомогу, якщо хтось звертався з проханням про консультацію* (Л. Данилюк); *А скільком із нас він допоміг!* (Н. Волкова); *Вражала його щиросердна готовність прийти на допомогу* (Г. Кудрявцева); *Щире прагнення допомогти – його особлива риса* (Н. Вишня));

– мудрість (*Іван – це не просто розумна, а мудра людина* (В. Костенко); *І.Т. Бабич, на мій погляд, був мудрим чоловіком* (Т. Щевлюкова); *Часом І.Т. Бабичеві приписували лібералізм, адже більшість його студентів мали високі оцінки. Однак то була не поблажливість, а мудрість і толерантність Наставника* (Л. Данилюк));

– тактовність (*Тактовний зі студентами, він вибудовував педагогічну взаємодію не на залізній дисципліні, не на страхові, а на повазі та співпраці.* (Л. Данилюк); *Якщо й робив комусь зауваження, то делікатно й тактовно, щоб не образити, не завдати болю* (В. Андерш));

– скромність (*Про його скромність свідчить те, що ніколи про себе не заявляв у голос, не любив метушні, фанфаронства* (Л. Данилюк); *Пам'ятаю у 1974-ому він показав на кафедрі першу свою книгу: скромно, спокійно, без тіні самохвальства витяг темно-зелений том із портфеля...* (Р. Дмитренко));

– працелюбність (*Він дуже багато перекладав. Усі зазвичай на перервах голосно розмовляють у лекторській, а він, примостившись за столом, щось швидко пише на аркушах...* (В. Котельчук); *Іван Трохимович багато працював і як педагог, і на ниві творчості та саморозвитку* (В. Бєлий));

– талановитість (*Можна довго говорити про його літературний талант, про дар любити слово...* (В. Бєлий); *Талановита людина, видатна...* (Г. Кудрявцева); *Неможливо не сказати про його талановитість* (Т. Щевлюкова));

– доброту (*Він – добротворець* (Н. Федосієнко); *Найкращим свідченням про велике серце І.Т. Бабича вважаю його ставлення до людей.* (В. Шепелева); *Його доброта була безмежною. Вона огортала, захищала кожного, хто з ним сходився на життєвих стежках* (Р. Дмитренко); *...він умів створити навколо себе специфічний клімат взаєморозуміння, злагоди, добра* (Л. Алефіренко));

– почуття гумору (*Дотепер цитую його жартівливий вислів: «Якщо жінка у своїй сумочці швидко знаходить те, що шукає, вона – не леді».* (Т. Щевлюкова); *Людина, яка вже завоювала таке визнання, таку повагу в колах культурної еліти країни, яких в інституті не мав ніхто, Бабич по-юнацьки цінував гумор, позитивно ставивсь і до наших жартів, і до студентських витівок* (Р. Дмитренко)).

Як бачимо, ряснобарва мозаїка думок, вражень, переконань колег про І. Бабича впорядковується в характеристику особистості, домінуючими рисами якої постають: інтелектуальність, різнобічна освіченість, гідність, порядність, професіоналізм, талановитість, готовність прийти на допомогу, тактовність, мудрість, скромність, працелюбність, доброта, почуття гумору.

У спогадових текстах не лише дескриптивно розкрито окремі риси, а й зпрезентовано ланцюжки-мікрохарактеристики. Наприклад: *«Досвід нашого спілкування показав, що основними рисами Івана Трохимовича незмінно були висока **порядність, інтелігентність, чемність, привітність, доброта.*** (М. Прядун); *То була людина-глиба. **Високоосвічений, скромний, інтелігентний** – цими трьома словами все сказано* (Л. Данилюк); *Перш за все він належав до плеяди рідкісних людей, котрі гармонійно поєднали в собі високий **професіоналізм, талановитість** і кращі людські якості: **чесність й ерудованість, доброту і галантність, щирість і люб'язність.*** Я би сказала, що то була **сонячна, світла людина**, яка випромінювала радість, повагу, любов. Завжди **усміхнений, завжди доброзичливий, співчутливий...** (Л. Алефіренко); *Майже 30 років ми працювали в тандемі, проте я жодного разу не розчарувалась у ньому, як у колезі, викладачеві, **розумній, благородній, скромній людині*** (Н. Волкова); *Про Івана Трохимовича можна говорити довго, адже це **надзвичайна людина, талановита, геніальна. Справедливий, чесний, добрий, розумний, порядний** – таким він дійсно був і залишається у наших серцях* (К. Савченко); *У Карлівці всі пам'ятають його **непересічним, інтелігентним, розумним педагогом-гуманістом, людиною культурною та врівноваженою*** (Н. Федосієнко); *Мені поталанило знати цю **прекрасну, чуйну, скромну, Богом поціловану людину**, адже я працювала в педінституті в 1972–1974 роках* (В. Шепелева).

Прикметно, що подеколи спогадовці зауважують на ключових властивостях особистості І. Бабича способом заперечення

негативних, на їхній погляд, рис: «Він **не був аморфною людиною, не був підлабузником**. (Д. Білоконь); *За всі роки, що ми разом працювали, я не бачила його роздратованим, непривітним, сердитим* (Л. Алефіренко); *Цього ж не приховаєш: він не був поміж фаворитів місцевих орудників, бо закомплексованим конформістом не був та й не міг прагнути для себе такого чину: не той рівень особистісного розвитку, не той склад розуму, не та свідомість* (А. Дзюбенко)».

Узагальнюючи, зазначимо, що явлений спогадовцями перелік рис та особистісних якостей українського перекладача унісону з міркуванням Івана Франка (Бабичевого літературного кумира, чий твір «Захар Беркут» він майстерно переклав французькою) про творчу індивідуальність людини письменницького чину: «найцінніше і найкраще в кожнім чоловіці, а тим більше в письменнику, се його індивідуальність, його духовне обличчя зі всіма його окремішніми прикметами. Чим більше таких прикмет, тим вони характерніші та гармонійніші, тим багатша, сильніша й симпатичніша індивідуальність людини, зглядно письменника»¹⁶.

2. Факти життя Івана Бабича у спогадових оповідях

Як стверджував відомий лінгвопсихолог Дж. Брунер, у людини немає іншого способу опису прожитого часу, крім нарративу¹⁷, позаяк використання специфічних нарративних способів пізнання світу виступає основним засобом осмислення певної життєвої ситуації, а на додаток – є властивим людині модусом буття¹⁸.

Все наше соціокультурне оточення складається із дискурсів, занурюючись в які, ми вчимось осмислювати свій досвід, інтерпретувати його у формі особистих нарративних текстів¹⁹. Як зазначає В. Шмідт, людина немов прокладає через нарративний матеріал смислову лінію, яка виокремлює один елемент і відкидає інші. При цьому керується критерієм значущості конкретної історії,

¹⁶ Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 33. С. 256.

¹⁷ Брунер Дж. Жизнь как нарратив. *Постнеклассическая психология*. 2005. № 1. С. 9–30.

¹⁸ Чепелева Н. В. Особистість як оповідач історій. Особистість та її історія : колективна монографія / за ред. Н.В. Чепелєвої, М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 8.

¹⁹ Там само. С. 7.

якою вона ділиться зі світом і яка створюється тільки відбором окремих елементів з нескінченної, властивої подіям множинності²⁰.

Звертаючись до подій, щоб унаочнити ті чи ті особистісні властивості І. Бабича, екс-кафедрали наводять короткі, однак насичені відомими та не знаними раніше фактами оповіді. Їхнє змістове розмаїття можна пояснити тим, що шлях на вершину літературного перекладу І. Бабича проліг через чвертьстолітню науково-педагогічну діяльність на посаді старшого викладача кафедри іноземних мов ПДПІ імені В. Г. Короленка (1964–1989 рр.)²¹, отже діапазон інтерпретованих подій доволі широкий.

Природно, що спогадовці заторкують тему педагогічної діяльності, стосунків із молоддю: *«В особі І. Бабича, – пригадує його колега В. Шепелева, – поєдналися широка освіченість із фасилітативністю педагогічної дії. Він допомагав студентам духовно розвиватися, прагнути до мети, закликав щоденно працювати над собою. Бувало, говорив з молоддю про любов до української мови та національної культури, переконував вивчати, пишатися ними. <...> А ще знав безліч віршів, майстерно декламував їх іноземними мовами й у перекладах. Узагалі, я мало зустрічала людей із такими різнобічними знаннями, з напрохуд тонким відчуттям слова, настільки цікавих, харизматичних, настільки скромних»²².*

Про те, що шлях до педагогічної майстерності проліг через велику працю вчителя-початківця над собою, свідчить оповідь К. Савченко: *«А знаєте, в перші тижні роботи добра вдача заважала Жанові налагодити в деяких класах належну дисципліну. Розкажу кумедну бувальщину: якось на уроці німецької мови бешкетники так розперезалися, що вчитель-новачок ніяк не міг їх утихомирити. Гримати на дітей Іван Трохимович ніколи собі не дозволяв, однак у той момент зрозумів: якщо зараз не підпорядкує клас своєму впливові, шестикласники завжди галасуватимуть.*

Він укотре закликав клас до порядку, та де там! Яким же був шок найактивнішого поміж розбишак, коли ставний «француз», не мовивши ні слова, виніс того у шкільний коридор разом із партою.

²⁰Шмидт В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. С. 67–68.

²¹ Король Л. Педагогічні вершини у життєві Івана Бабича. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 14. С. 149.

²² Там само.

Всі інші тієї ж миті вгамувалися. Спокійно дозволивши спантеличеному, червоному, мов рак, «герою дня» зайти до класу та сісти за іншу парту, Іван Трохимович незворушно продовжив урок <...> Звістка про «подію» набула розголосу. Учні-неслухи збагнули, що всяке довготерпіння скінченне, а ми підсміювалися: мовляв, гідний подиву, ефективний спосіб виховання та, на жаль, не всім до снаги»²³.

Фотографічність (прозірковість) спогадів не виключає мозаїчного нашарування фактів (фактографічності), що, на думку М. Федун, дає ефект руху й наближає поетикальні особливості спогадового портрета до кінематографічних. Створюється враження, ніби мемуарист не просто гортає альбом світлин, а зблизька, за допомогою фотокамери, подає широким планом деталі побуту й творчості особистості, яку спостерігає²⁴.

Спогадові оповіді, наприклад, портретують людину, небайдужу до чийогось горя: *«Бабич був дуже чуйною, співчутливою людиною. Пам'ятається такий епізод: якось, коли він працював на посаді завідувача кафедри, мені поставили попередній діагноз серйозного захворювання. На щастя, він потім не підтвердився, але після перших відвідин лікаря я просто-таки впала у відчай. Іван Трохимович знайшов настільки теплі слова, щоб мене заспокоїти, та так упевнено їх промовляв, що я фізично відчула полегшення, немов мені розвиднилося»* (В. Андерш).

Якщо базовану на фактах основу багатьох історій можна перевірити за архівними документами, то верифікувати в такий спосіб описи емоційних реакцій, психологічних станів згадуваних персонажів неможливо, оскільки цей складник особистого минулого «залишається поза кутом зору «зовнішньої» хроніки життя».²⁵

З розповіді Г. Кудрявцевої вкотре пересвідчуємося в широті й насиченості спогадового діапазону: *«Пам'ятаю, до інституту приїхав міністр освіти. Московського високопосадовця пафосно*

²³ Король Л. Іван Бабич: нарис життя та літературної творчості. *Наукові ракурси* : зб. наук. пр. / упоряд. і відп. ред. Король Л.Л., Черчата Л.М. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 1. С. 35.

²⁴ Федунь М.І. Мемуарний літературний портрет у західноукраїнських спогадах першої половини ХХ століття: специфіка творення. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2016. № 44. С. 193.

²⁵ Нуркова В.В. Доверчивая память: Как информация включается в систему автобиографических знаний. *Когнитивные исследования* : сб. науч. тр. / под ред. В.Д. Соловьева и Т.В. Черниговской. Москва, 2008. С. 38.

супроводжувало все місцеве начальство. Аж раптом той аж лицем засяяв, коли помітив нашого Івана. Метнувся назустріч, усміхається, руку тисне, дружньо обіймає, про справи розпитує. На обличчях свити – здивованість і розгубленість. Потім усі вони попрямували далі, а Іван Трохимович залишився стояти так скромно, тихесенько, непомітно... Ми йому жартома: «Овва який! Це ж кого тут міністри впізнають?!», – а він якось зашарівся, а відтак сумно посміхнувся, нічого не сказав...»²⁶.

Фактуальним у наведеному спогадовому тексті постає те, що Іван Трохимович як провідний перекладач «Зовнішторгвидаву» співпрацював з Уральським, Московським, Київським відділеннями об'єднання, забезпечуючи технічний супровід низки угод із продажу тульської зброї, кришталевих виробів, кераміки, мінеральних вод тощо. Його раз у раз запрошували штатним перекладачем в організаційні комітети престижних міжнародних виставок²⁷, тож спілкуватися доводилося з послами, міністрами, співробітниками посольств різних держав. Хоча очевидно, що не до візиту міністра прагне привернути увагу авторка спогадового епізоду, а до специфічної реакції керівництва інституту, котре не розуміло, що в закладі працює перекладач-професіонал, відомий далеко за межами країни, до посмішки І. Бабича, за якою стоять скромність та самотність митця.

У не менш красномовному життєвому епізоді наголошено на різнобічності бабичевого життєвого досвіду: *«Якось моєму чоловікові знадобився грамотний технічний переклад документів, пов'язаних із раціоналізаторською діяльністю. Звернулися до Івана Трохимовича, і той за пару ночей усе зробив, приголомшивши нас своєю оперативністю. Ми тоді не здогадувалися, що в таких справах цінна кожна хвилина, а в нього молодший брат був досвідченим винахідником, тож Іван і на цьому знався. Уявіть, що чоловік подав свою заявку на відкриття всього-на-всього на день раніше, ніж хтось із Росії!»²⁸* (Г. Кудрявцева).

Свою шляхетність людина виявляє не лише до близького чи професійного оточення, а й до людей нижчого чину. У пам'яті В. Шепелевої закарбувалося цінне спостереження щодо цієї

²⁶ Король Л.Л., Кришталь Н.А., Черчата Л.М. Слово про Івана Трохимовича Бабича : історико-біограф. нарис. Полтава : РВВ ПНТУ, 2010. С. 34.

²⁷ Там само. С. 19.

²⁸ Там само.

особистісної чесноти І. Бабича: *«Приміщення кафедри на вул. Сковороди обслуговувала бабця Галя, яка жила в нестатках, але при цьому годувала з десяток прибудних котів. Я не раз бачила, як Іван Трохимович цікавився її здоров'ям, про щось розпитував, пригощав чимось, дістаючи пакунки зі свого величезного портфеля»²⁹.*

Під час однієї з розмов з авторкою цитованого нарративу почуто й історію, яку вперше вводимо в науковий обіг: *«У переддень Міжнародного жіночого дня викладачі-чоловіки нас завжди вітали: коли квітами, коли святковим частуванням. Гарні живі квіти, як і все інше, тоді були дефіцитом. Бабич десь «дістав» тюльпани та мімози. Того березневого ранку він приїхав на роботу на таксі, бо букети ж... Пригадую Івана в новомоднім пальті, в новому костюмі, який йому дуже личили. Щойно вийшов з авта у двір, ледь справляючись із шарудливим, нестямно пахучим весняним скарбом та речами, зустрів бабцю Галю. Та саме повернулася додому з хлібиною та трикутником молока в авосьці, відмикала двері свого помешкання – прибудови до корпусу. Наш усміхнений і врочистий король першоцвітів без вагань кладе оберемок прямисінько на підталій сніг, ставить на льодяне плато шкіряного портфеля, однією рукою швидко поправляє шарф, краватку, в другу хапає один із букетів і щось у яскравому-яскравому пакеті, дарує геть зніяковілій прибиральниці... Ну от скажіть мені, багато Ви нині таких колег маєте?».*

Текст наведеної оповіді В. Шепелевої відзначається органічним синтезом охудоженості й фактуальності. Ліричність викладового стилю виражена в кольорах, запахах, емоційних відчуттях героїв, у ретельно дібраних епітетах та метафорах. Позиція авторки посилює текстову виразність, змістовлює властивості особистості І. Бабича, які нараторка прагне вірогідно донести до читача.

Людяність і щирість молодого вчителя, класного керівника Карлівської школи № 3 прочитується з такого спомину: *«У 1961-му наш клас закінчував школу. Іван Трохимович вирішив зробити своїм випускникам сюрприз, який ми й зараз із захватом згадуємо щоразу, коли випадає нагода поговорити про минуле. Після врочистостей ми зібрались удома в нашого однокласника. Юрбилися у дворі, вичікуючи когось із наших. Несподівано почувся звук двигуна: наш*

²⁹ Король Л.Л., Кришталь Н.А., Черчата Л.М. Слово про Івана Трохимовича Бабича : історико-біограф. нарис. Полтава : РВВ ПНТУ, 2010. С. 40.

класний керівник приїхав на новесенькому моторолері. Повірте, що в ті часи для сільських підлітків то було диво техніки. Він кожному учневі подарував восьмикілометрову мотопрогулянку. Враження ми дістали незабутні!»³⁰ (Н. Федосієнко).

Про Бабича-вчителя захоплено відгукнулася й карлівська педагогиня К. Савченко: «Не можу не згадати, що в учительській наш великовчений колега був справжнім наставником учителів. Він, без перебільшення, приголомшував різнобічністю й глибиною знань не лише філологів чи істориків, а й географів, біологів, математиків. Бувало, ми занотовували його розповіді, щоб перечитати перед уроком. І.Т. Бабич мав велику ерудицію, енциклопедичні знання». Він так багато знав, що ми дивувалися, як відносно молода людина могла здобути настільки різнобічні знання³¹.

У спогадах про І. Бабича помітні ототожнення оповідачів із колегою, які заторкують і спільну професійну діяльність, і наукові зацікавлення, і захоплення: **Ми з Іваном Трохимовичем** завжди сходилися в поглядах щодо важливості інноваційних підходів до формування особистості студента (В. Бєлий); **Ми з ним** викладали французьку мову, яку обоє понад усе любили. **Ми з ним** відверто говорили про наболілі проблеми (Н. Волкова); **Ми з ним** неодноразово обговорювали тонкощі слововживання, розмаїття форм того чи того слова, деякі аспекти семантики, компаративістики (Л. Данилюк); **Ми з ним** багато років працювали пліч-о-пліч (Н. Вишня); **Ми з ним** дуже багато спілкувалися, навіть обмінювалися кулінарними рецептами (Л. Алефіренко); **Та ми з Іваном** гори вернули! (В. Костенко); **Нам із ним** як кураторам раз у раз приходилося їздити в колгоспи (В. Котельчук).

Немов прокреслюючи додаткові інформаційні штрихи на канві колективної приязності через уподібнення «Я і він (Бабич)», спогадовці демонструють інтелектуальне єднання з авторитетним колегою, причетність до спільної дії.

На тематично протилежних спогадових шальках розташовується нечисленна група характеристик, які містять імпліцитно виражені негативні, критичні або наближені до таких ставлення: «*Можливо,*

³⁰ Король Л., Маліченко Ю. Карлівський період життєдіяльності І.Т. Бабича. *Passus in Scientiam*: тези доповідей III студ. наук. читань, (Полтава, 26 квіт. 2010 р.). Полтава: ПНПУ, 2010. С. 42.

³¹ Король Л. Іван Бабич: нарис життя та літературної творчості. *Наукові ракурси*: зб. наук. пр. / упоряд. і відп. ред. Король Л.Л., Черчата Л.М. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 1. С. 29–43. С. 35.

як перекладач він був одним із кращих, бо працював дуже багато. Пам'ятаю, хтось із їхніх сусідів нарікав, що стукіт його друкарської машинки не дає їм спати по ночах. (С. Алексєєнко); Його посправжньому не пари цікавили, а художні переклади, але ж ті переклади тоді не вважалися науковою роботою! (С. Алексєєнко); Як викладач французької мови Бабич з-поміж інших нічим надзвичайним і не вирізнявся (С. Алексєєнко); Ми тоді політінформації зі студентами готували, активно ідейним вихованням займалися, а йому ця робота не дуже імпонувала. Його переклади більше цікавили, або, наприклад, такі речі, як рольові ігри, дискусії, студентське радіо чи літературний вечір. Але ж політінформація на занятті – то серйозна справа (В. Андерш); Він чомусь горою стояв за тих студентів, яких ні адміністрація, ні ми не хотіли бачити в інституті. Навіть двієчників жалів, захищав їх (В. Котельчук).

Цінність подібних суджень вбачаємо в тому, що вони, слугуючи своєрідною протигагою позитивним, дають змогу відійти від усталеного канону біографічної глорифікації відомої людини, розгледіти певні контроверзи та дражливі епізоди інтегрованості І. Бабича в радянський соціопростір, а отже, виформувати живий образ.

Потрібно враховувати й те, що не всім спогадовцям-колегам І. Бабича вповні вдалось побороти звичку уславлення, яка дотепер побутує у вітчизняному біографічному дискурсі. Утім, на наш погляд, відхід від неї знайшов свою нішу в окремих оприявленнях колізії Бабичевої «інакшості».

Як влучно зауважила Л. Ковалець, «кожна творча індивідуальність має свій код, відкриття й використання його далеко не завжди пов'язані з традицією, а навіть передбачають сміливе, вмотивоване відхилення од неї»³². Тож бодай побіжне висвітлення феномену у спогадовому дискурсі торує шлях до правдомовних фактів, залишених на узбіччі дослідницької уваги протягом тривалого періоду. Саме «інакшість», усупереч інформуванню офіційного чи, навпаки, глорифікувального штабу, постає завуальованим екзистенційним мотивом, так би мовити, призвідницею тривалої неприсутності Бабича в українському науковому та публіцистичному середовищі.

³² Ковалець Л. Юрій Федькович: Історія розвитку творчої індивідуальності письменника : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2011. С. 359.

Привертають увагу й рефлексійні вислови, якими, як правило, завершуються спогадові тексти: *«То була людина, завелика для свого часу і, певно, для інституту й кафедри завелика (Н. Вишня); Ось така то була постать. Особистість із великої літери (М. Прядун); Усі ми з вдячністю пам'ятаємо нашого унікального Жана, який був, є й завжди буде в наших серцях. Ніби про нього писав французький поет Жозеф Делорм:*

Нас доля всіх за рангом розміщає:

Нездар усунувши, талантів звеличає (Н. Волкова)».

Розмісли багатьох спогадовців переростають у заперечення правомірності забуття: *«Великий гріх, що й сьогодні Іван Трохимович Бабич належно не вишановується, що його внесок у літературу досі належно не поцінований» (Н. Волкова); «На мою думку та на переконання багатьох колег, барельєф І. Т. Бабича повинен бути на стіні старого корпусу педагогічного університету (поряд з А. Макаренком та В. Сухомлинським), бо то був, без перебільшення, видатний діяч, який так багато зробив для України та Франції» (В. Шепелєва).*

Більшість колег солідаризувалась у визнанні високого духовного укладу й інтелектуальної непроминальності постаті І. Бабича, в усвідомленні цінності літературно-перекладацького доробку, у визнанні того, що його персоналію слід упомітнити на терені крайової історії, вітчизняної біографіки, перекладознавства.

Важливі спостереження щодо цього зробив і відомий теоретик перекладознавства Я. Кравець: *«Якщо ж зважити, що нема вже і полтавського перекладача Івана Бабича, уродженця Франції, який дав французькому читачеві, зокрема, і свою цікаву інтерпретацію історичної повісті Івана Франка «Захар Беркут», зрозуміємо, наскільки оголилася та дуже потрібна для української культури ділянка художнього перекладу»³³. На особливу пошану, як впевнює вчений, заслуговує тандем полтавця І. Бабича, киянина К. Шиманського та львів'янки Ж. Максимович, якому стало до снаги зламати багаторічну монополію московських видавництв, що тривалий час друкували переклади класиків національних літератур республік колишнього Радянського Союзу в інтерпретуваннях не з оригіналу, а з його російського перекладу»³⁴.*

³³ Кравець Я. Слово про перекладацький шлях Жінет Максимович. *Вісник Львівського університету*. Серія: Іноземні мови. 2014. Вип. 22. С. 195.

³⁴ Там само. С. 187.

Дослідженням встановлено, що сучасники не оминули увагою ставлення І. Бабича до родини: *«Не можу не відзначити, що Іван Трохимович був сім'янином, яких рідко зустрінеш, чудовим чоловіком та батьком»* (Р. Дмитренко); *Чув, що Бабич був надзвичайно турботливим чоловіком і батьком, багато працював задля добробуту родини* (Д. Білоконь)».

Дійсно, без панорами родинних стосунків реконструкція образу І. Бабича буде неповною. Утім, тема сім'ї як предмет наявних спогадових текстів почасти слугує тлом для зосередження уваги довкруг науково-професійного осердя: *«Він був не лише науковцем, у чому дехто безпідставно сумнівався (або, на жаль, не хотів визнавати), а й хорошим господарем, люблячим чоловіком, був зразковим батьком та дідусем»* (Н. Волкова)³⁵.

Отже, щоб не оминати увагою «найістотніші форми звичайного пізнання»³⁶ та формовиявлення «віхових засад буттєвості у циклічно-вчинковому діянні»³⁷, буде логічним звернутися до нефікційних нарацій дружини та доньки перекладача.

3. Постаць Івана Бабича в родинному спогадовому дискурсі

На думку філософів, лінгвоперсонологічні засади, з-поміж іншого, усамостійнили повсякденність як реконструювальний макроконтекст особливостей родинних стосунків³⁸.

Апелювання до такого макроконтексту не випадкові. Він одухотворяє сухі рядки офіційних енциклопедій та довідників, де за шаблонним набором автобіографічних відомостей не прочитується голвне – людина.

Разом з тим, як слушно ствердила У. Кравченко, «начеркнути образ великих людей нелегко. Вони в житті, як і по смерті, хоч такі близькі, свої та рідні, – все ж лишаються далеко від нас. <...> їх велич неочеркнена стає нам, ніби чарівна казка, а вони, як казкові

³⁵ Король Л.Л., Кришталь Н.А, Черчата Л.М. Слово про Івана Трохимовича Бабича : історико-біограф. нарис. Полтава : РВВ ПНТУ, 2010. С. 37.

³⁶ Porter, Abbot H. (2008). The Cambridge Introduction to Narrative. Cambridge University Press. P. 3.

³⁷ Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 18.

³⁸ Філінюк В. Проблема повсякденності: питання історіографії. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х–середина 1950-х рр.)*. Кн. 1. Ч. 1.–2. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. С. 79–80.

герої, тривають, гріють, освіжують нам шляхи до дальшого поступу, до дальшого розвою»³⁹.

З родинним виміром унісонує й теза про те, що «у спілкуванні, у постійно відновлюваному контакті, зв'язках людей виникає і формується дійсність, <...> її складники, не предмети та процеси самі по собі, а людський зміст»⁴⁰. У пошуках цього змісту нам стали опертям спогади Раїси Миколаївни (дружини Івана Трохимовича) та доньки Тамари Іванівни, які контрастують із тим знебарвленим образом, який подають довідники та енциклопедії.

Для прикладу, на сторінках «Мовознавчої енциклопедії» читаємо: «Іван Трохимович Бабич (02.07.1929, м. Осер (Франція) – 04.06.1993, м. Полтава – філолог-перекладач. Походить із родини робітника. Батьки І. Б. виїхали із Західної України до Франції 1924 р. Навчався в коледжі м. Жуаньї, одержав ступінь бакалавра при університеті м. Дижона. 1947 сім'я Б. повернулася в Україну (м. Карлівка Полтавська обл.) Закінчив Харківський педагогічний інститут іноземних мов ім. Н.К. Крупської (нині у складі Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (1960), Вищі педагогічні курси з підготовки викладачів іноземних мов при Московському державному педагогічному університеті ім. В.І. Леніна (тепер Московський педагогічний державний університет) (1964). Викладав французьку й німецьку мови в Сенчанському (нині Лохвицькому) районі (1953–1962). З 1964 до 1989 рр. працював на посаді старшого викладача кафедри іноземних мов Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка (тепер Національний педагогічний університет). Переклав французькою мовою твори українських письменників: Г. Квітки-Основ'яненка, І. Франка, Н. Забіли, М. Стельмаха. З-поміж них і прозаїки Полтавщини: А. Головка, Ю. Дольд-Михайлик, Олесь Гончар, П. Загребельний та ін. Переклади І. Б. увійшли до франкомовної «Антології української літератури від Х до ХХ століть» (*Anthologie de la littérature ukrainienne du Xe au XXe siècle.*), що за сприяння ЮНЕСКО побачила світ у Парижі й Києві (2004)»⁴¹.

³⁹ Кравченко У. Уривки спогадів. *Практичний календар-порадник для українського жіноцтва*. Коломия : Накладом редакції часопису «Жіноча Доля», 1930. С. 39.

⁴⁰ Коляструк О. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. С. 55.

⁴¹ Бабич Іван Трохимович. Степаненко М.І. *Мовознавча Полтавщина* : довідник Полтава ПП Шевченко Р. В., 2014. С. 14–15.

Настанова Я. Дашкевича про життєве наповнення біографічних студій парадигмою «живих індивідуальних облич, а не виготовлення манекенів-носіїв певного стандартного набору анкетних біографічних даних»,⁴² як пересвідчуємося, ще не стала непорушним правилом.

Тож відрадно, що у спогадах «сім'ї Б.» знесоблені констатування в стилістиці підрадянської доби поступилися місцем рельєфним описам, живомовним змалюванням подій і фактів.

Аналіз спогадового дискурсу переконливо довів, що пріоритетним в оцінці чоловіка Р. Бабич головню вважає ті ж риси, що й колеги: порядність, працелюбність, щедрість, доброту та ін., певна річ, зацентровуючи увагу на турботливості, вірності, гостинності. Дружина в деталях пригадує то першу зустріч зі своїм обранцем, то кількарічну розлуку (військкомат зобов'язав дівчину поїхати на роботу до Німецької демократичної республіки), про роки сімейного добробуту та взаємини зі сєкрами.

Під кутом родинних візій подано залюбленість І. Бабича в книги: *«Наша квартира нагадувала галузєву бібліотеку – книжки, книжки, книжки. У 1973 році далекий родич надіслав запрошення відвідати Францію. Іван не вірив, що отримає від влади дозвіл на виїзд, але диво сталося: дозволили. Він поїхав, а ми з Тамарою нетерпляче чекали закордонних гостинців. І от повернувся наш турист додому з величезною валізою. Не встигла подумки зрадіти, як він вручив кожній із нас по пакунку, відніс на кухню солодоці, каву, діжонську гірчицю, а далі... громадить том за томом товстєлезні словники та книги, сяючи від задоволення. Словом, набрав дівчатам подарунків...»*.

Іван Трохимович, на думку Р. Бабич, самопосвятно занурювався в безмежжя літературного перекладу. *«Перекладання – то його світ. Він ним дихав. Як Член спілки письменників СРСР мав право на щорічний відпочинок у санаторії для літераторів та жодного разу спілчанин до моря не поїхав. Влітку нас відправить відпочивати, а сам – за переклад. Днями й ночами <...> Скільки разів бувало, що навіть їв наспіх, а каву допивав, друкуючи однією рукою якісь супровідні папери, бо видавництво вимагало дотримуватися встановленого терміну, а він не встигав. У такі*

⁴² Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Український біографічний словник: історія і проблематика створення: матеріали наук.-практ. конф.* (Львів, 8–9 жовт. 1996 р.). Львів, 1997. С. 47.

дні ми намагалися поводитися тихіше води, щоб не відірвати його від роботи, хоча зовні він був стриманим, доброзичливим».

Якщо вести мову про творчездатність як об'єктивну потребу духовно автономної людини, створення образу її внутрішньої краси за констатувальними законами світосприйняття та мислення, стійку позитивну життєво прикладну філософію⁴³, то спогадовці з родинного кола впевнюють у властивому І. Бабичеві високому рівні творчездатності.

У візіях родичів важливі не стільки доповнення до створеного колегами колективного образу І. Бабича як талановитого та працелюбного перекладача, а реконструкція самої специфіки його суспільного життя, яку, на думку П. Лісовського та М. Лісовської, слід розпочинати із соціальної сутності людини як особистості, котра, особливо в ранньому віці, набуває всіх необхідних ознак та рис, які допомагають їй жити і діяти, сприймати соціальне довкілля і вносити свої впливові корективи. «Людина не має змоги вибирати, коли і як їй жити. Вона опиняється в певному природному та соціальному середовищі, змушена пристосовуватися до його умов. <...> Соціалізація починається з раннього дитинства і відбувається впродовж усього життя, оскільки варіанти рольової поведінки нескінченні»⁴⁴.

У контексті соціалізації цікавим матеріалом для реконструкції образу І. Бабича слугують спогади про дитячі та юнацькі роки. Прикметно, що родинний спогадовий дискурс зчаста екстраполюється на найяскравіші, емоційно насичені епізоди. До таких належить напівжартівлива родинна історія, котра, на думку рідних, розкриває таємницю здорового способу життя як бабичівського непорушного пріоритету: *«Марії-Терезі, яка порядкувала в родинному бістро, «допомагав» дворічний Жан. Одного дня спритне хлоп'я приголомшило всіх присутніх: на мить залишившись без догляду, Жан примудрився дістати з барної стійки важкий келих, наповнений мадерою, і прожогом випив пекучий напій. Завсідники бістро не один рік кепкували з витівки малого експериментатора: «Гей, Жанку, хильнемо мадери?»».*

У спогадовому наративі рідних простежуємо лінію дорослішання майбутнього перекладача. Лейтмотивом спогадів про шкільні роки

⁴³ Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Персонологія : специфіка, структура, механізм : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. С. 108.

⁴⁴ Там само. С. 17.

постають вроджені здібності та наполегливе навчання. На різнобічність юнацьких захоплень указує визнання того, що старший син тішив батьків унікальним хистом і до точних, і до гуманітарних наук, до музики (закінчив музичну школу та добре грав на скрипці) й у спорті не пас задніх (захоплювався волейболом, брав участь у складі команди коледжу в змаганнях).

Орієнтування в багатьох науках учені називають першоосновою формування шляхетної конституції особистості як інтелігента⁴⁵. У цьому сенсі варто зазначити, що інтелігентністю (від лат. *intelligens* – розумний, мислездатний, обізнаний) називають інтегральне явище, яке зображає високий рівень розумового розвитку та моральної культури в духовній автономії особистості й виявляється в широті та глибині ерудиції, в ученості, компетентності серед низки наук, галузей культури⁴⁶.

Жан Бабич вирізнявся дисциплінованістю та сумлінністю – засадничими рисами для плекання інтелігентності. Примітним є той факт, що після закінчення приватної початкової школи в Парижі хлопчикові довелося їздити велосипедом до середньої школи, долаючи задля цього щоранку та щовечора відстань понад 30 км. *«Батьки розповідали, що занять він ніколи не пропускав. Міг годинами читати, бо його великим захопленням була література. У книжках ніколи не мав відмови, адже родина не заощаджувала на освіті дітей. Та й Жан з ранніх літ допомагав батькам по господарству, а підлітком працював пліч-о-пліч з найманими робітниками то в полях, то у виноградниках. Проте філологію як фах батько вважав «безперспективним ділом», тож наполіг на тому, щоб талановитий син обрав професію лікаря, котра могла гарантувати повагу громади та матеріальний добробут. А батькове слово в їхній родині було законом...»*, – констатує Р. Бабич.

Підсилюючи висловлене міркування, варто навести слушну думку про важливість не лише культивування природних задатків на інформаційно-генетичному рівні, а й копіткої праці в соціумі над самовдосконаленням, бо ефективні (правильні) життєві кроки наближають успішні результати в суспільному бутті⁴⁷.

⁴⁵ Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Персонологія : специфіка, структура, механізм : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. С. 107.

⁴⁶ Калашник Н.Г. Густосологія: Естетичні смаки та креативність особистості : навч. посіб. Харків : Колегіум, 2010. С. 106–107.

⁴⁷ Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Персонологія : специфіка, структура, механізм : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. С. 64.

Французьким колоритом уяскравлюють шкільний відтинок спогадової біографії Жана Бабича такі спостереження Р. Бабич: *«Укишені мав один франк, у наплічнику, крім нехитрого школярського добра, – запашний круасан чи хрусткий багет, шоколад і пляшка молодого сидру – найпопулярнішого бургундського напою»*. Або: *«Смак здоби з шоколадом асоціювався у свідомості Жана з роками дитинства. То було його «французьке» смакове розкошування. Чорного хліба їхня родина не їла, бо у Франції його просто-таки не було де взяти. Хлопці вперше в житті дізналися про життій хліб у Польщі під час двомісячного повернення в Україну. Потяг із репатріантами раз у раз зупиняли для карантинних процедур, тому хліб доводилося купувати, хоча продуктів привезли із собою стільки, що вистачило навіть по приїзді»*.

Рішення батька про переїзд як різка зміна життєвого хронотопу перевернула сплановане наперед життя. Юнака, чий інтелектуальні здібності матеріалізувалися в дипломі бакалавра природничих наук Університету Бургундії (м. Діжон (Dijon), Франція), обставини долі враз кинули в умови невизначеності та чужомовного середовища. В Україні довелося почати все з нуля: вивчати українську та російську мови, працювати електриком, відвідувати вечірню школу, вступати до закладів вищої освіти.

У наративних інтерпретуваннях життєвого шляху І. Бабича зауважено, що гаданий життєвий успіх мав зреалізуватись у Франції, бо українською мовою молодше покоління родини Бабичів не володіло. Однак сила волі, поступове відкриття у своїй європейськості українського начала, ґрунтовне опанування культури свого народу вивели І. Бабича на вершину літературної творчості.

«Його талант шанували відомі письменники, редактори. Ми мали сто листів від Загребельного, Козаченка, Забіли та інших. На жаль, після смерті Івана Трохимовича та кількох ремонтів чомусь їх не зберегли. Вцілів лист від редакторки «Дніпра» Катерини Квітницької...», – визнала Р. Бабич.

Прикро, але про втрачений епістолярій нині можна скласти хіба що наближене уявлення зі згаданого листа К. Квітницької про «повний успіх перекладу «Захара Беркута» та «велику похвалу рецензентки Катрін Емерлі», вітальних телеграм від красного письменства з нагоди вступу Івана Трохимовича до Спілки письменників. За цих обставин спогадовий дискурс фактично стає джерелом ожиттєвлених біографічних фактів, якому важко знайти альтернативу.

Хвилю дослідницького зацікавлення викликають спогади Тамари Бабич. У них доведено, що Іван Трохимович понад усе прагнув виявити та розвинути природні схильності доньки, виховати в ній любов до рідного краю, уважність, допитливість.

Зі слів Тамари Іванівни, незабутні спогади раннього дитинства – не про якісь особливі подарунки від тата, а про прогулянки «в поля», на які він завжди викроював час: *«Вирушали, зібравши ватагу сусідської дітвори, за мікрорайон Половки. Міська малеча, затамувавши подих, слухала зворушливі історії Тамариного тата про коників, метеликів, бабок, про рослини й квіти. Розуміли їх від слова до слова, довго не забували. Повернувшись до міста, намагалися знайти персонажів розповідей у травах дитячого майданчику, спостерігали за метеликами, осами, за птахами, очікуючи наступного походу». «Там, «у полях» грали в цікаві ігри, після яких призволялися бутербродами, чаєм, фруктами. Тато любив спостерігати, як ми, наслуховавшись цікавих оповідок та вволю набігавшись, наминаємо навіть те, чого дома б і не їли». Ймовірно, завдяки дитячим подорожуванням у світ природи, які перегукуються з інноваційністю «школи радості» В. Сухомлинського, Т. Бабич вибрала фах учителя біології й багато років працювала в полтавській школі № 28. Батько зумів прищепити доньці виняткову любов до довкілля, працелюбність і віру в найвище покликання на Землі – бути вчителем⁴⁸.*

Відтак постали інші спогадові нюанси: *«Про що тільки він нам не розповідав! Я відчувала, що мені трохи навіть заздрять, що маю такого батька»; «З татом завше було дуже цікаво. Він знав напам'ять неймовірну кількість казок, оповідань, легенд, віршів, загадок, які спершу міг розповідати якоюсь іноземною мовою, а потім українською. Російською вдома ми не говорили. То було табу, справжні мотиви якого я збагнула вже дорослою»; «Ми мали довгі новорічні свята: День Святого Миколая, мій День народження 22 грудня, католицьке Різдво 25-го, відтак Новий рік, наше Різдво, Старий новий рік. Як і в усіх знайомих, у вітальні стояла прикрашена ялинка, по-особливому пахли мандарини в кристалевій вазі. Готувалися святкові страви. Були й нова сукня, і черевички, якісь «статусні» дівчачі дрібниці та головне – настрій, святковий*

⁴⁸ Король Л. Іван Бабич: нарис життя та літературної творчості. *Наукові ракурси* : зб. наук. пр. / упоряд. і відп ред. Король Л.Л., Черчата Л.М. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 1. С. 37.

настрій»; «Тато часто бував у відражденнях, тому день його приїзду був особливим. Напередодні ми ретельно прибирали оселю, щоб зустріти його чистотою та затишком. Зранку йшли справи кулінарні... А вже далі я дослухалася, щоб першою почути звук дзвінка та примчати до передпокою, як це, мабуть, роблять усі діти, зустрічаючи з дороги тата. Подеколи він повертався стомленим, але завжди лагідним, душевним. За столом нахвалював домашні страви, розпитував про шкільні події, ділився враженнями...».

Батькову доброту, ласку і спокійну вимогливість, усеохопні знання Тамара Іванівна, не вагаючись, назвала основними його рисами. *«Не пригадаю, щоб він хоч раз на когось закричав та навіть щоб голос підвищив»; «Неймовірно, але він пам'ятав усі теореми, всі формули, міг за лічені хвилини задачу будь-якої складності розв'язати. Однак сперишу казав: «Сиди й думай, доню. Добре думай...», а вже потім допомагав поясненнями, після яких спосіб розв'язання ставав зрозумілим та логічним. Виходило так, що я сама все зробила, і це допомагало вірити в себе».*

Наведені спогадові тексти суголосні з порадами М. Федунь: *«...щоб змалювати людину з натури, необхідно знайти виразну сцену, ненароком кинену фразу, яка запам'яталася, тощо. У живому характері необхідно схопити й передати те, що хвилює сучасників у цій людині»⁴⁹.*

Виваженим постає трактування Д. Левіна про те, що справжні спогади – це не «повторення» в тому сенсі, в якому воно намагається, по-рабськи копіюючи історичний прецедент, повторити досвід минулого, – це, радше, обсервація іншого типу, явлена як «особливим чином і за загостреної свідомості власного часу» підготовка нас до того, аби ми пережили первісний досвід Буття⁵⁰.

Реконструкція життєвого шляху І. Бабича за спогадами родичів удоступнила його екзистенційне середовище, світогляд, генезу самовідчуттів та самотворення. У розлогих та лаконічних візійних обширах спогадового дискурсу розкодовано постать перекладача – взірець духовного розвитку, здатності обстоювати ідеали та моральні цінності, протистояти життєвим обставинам, домагатись успіху.

⁴⁹ Федунь М.І. Мемуарний літературний портрет у західноукраїнських спогадах першої половини ХХ століття: специфіка творення. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2016. № 44. С. 193.

⁵⁰ Levin D.M. *The body's recollection of being : phenomenological psychology and the deconstruction of nihilism*. London, Boston : Routledge & Kegan Paul, 1985. P. 12.

Отже, парадигму досліджених спогадових рецепцій уналежнюємо до тих біографічних універсумів, що «за своїми смислами не відходять у минуле, а, навпаки, актуалізуються в умовах сьогодення»⁵¹ як зразки досвіду, вкрай потрібного людині нової формації не для «самоосвіти» (як це було в попередні періоди історії), а для динамічного внутрішнього розвитку, для самоствердження⁵² заради майбутнього незалежної України.

ВИСНОВКИ

Спогадовий дискурс про І. Бабича – це, першорядно, джерело нових уявлень про його постать як професіонала, інтелектуально-культурника свого часу, людину багатьох чеснот, котре різноаспектно портретує його особистість.

Неспростовну заслугу І. Бабича розглянуто в контексті його належності до когорти українських перекладачів, які служінням українському Слову протидіяли російській культурній експансії в культуропросторі підрадянської України з вірою в прийдешній ренесанс української ідентичності.

Встановлено, що реконструкція образу І. Бабича у спогадовому дискурсі ґрунтована на зв'язку з історичними подіями та буттєвими проблемами, на намаганнях осмислити минувшину крізь призму сучасного, висвітливши ті виміри *curriculum vitae* педагога й талановитого перекладача, які роками залишалися поза увагою енциклопедично-довідкових видань, місцевої періодики, наукових публікацій. Постать митця, котрий зажив знадливої радості саморозкриття людини в улюбленій справі, увиразнено рефлексивними судженнями колег.

Уведені в науковий обіг факти спогадового дискурсу збагачують життєпис майстра художнього перекладу новими ракурсами, поглиблюють уявлення про його морально-етичну позицію, а також про особливості середовища, в якому жив і творив митець.

Тексти спогадового дискурсу про педагога та митця, котрі розкривають його постать у контекстах життєвих обставин, дають уявлення про суб'єктивний портрет І. Бабича, створений на основі фактів приватної, професійної та літературної біографії, ціннісної

⁵¹ Попик В.І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформації інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 153.

⁵² Там само. С. 153.

парадигми його поглядів, різнобічної освіченості та високих моральних якостей.

Наведено та проілюстровано прикладами характеристику І. Бабича, до основних складників якої спогадовці уналежнили: інтелектуальність, різнобічну освіченість, гідність, порядність, професіоналізм, готовність прийти на допомогу, мудрість, тактовність, скромність, працелюбність, талановитість, доброту, почуття гумору.

Наголошено на тому, що людина енциклопедичних знань, виразної інтелігентності, внутрішньої дисциплінованості, працелюбності, І. Бабич упродовж усього життя по-європейськи делікатно ніс вихованцям і колегам набуток свого інтелекту й педагогічного досвіду, а французькомовним читачам далекого закордоння – енергію українського художнього слова, що відкривала національну культуру читацькому загалові.

З позицій сьогодення наявний перекладацький доробок постає провісником ідеї діалогу культур, оскільки Іван Трохимович невтомно презентував на франкомовному літературному терені твори українських письменників.

АНОТАЦІЯ

Розглядаючи постать Івана Бабича в контексті спогадового дискурсу, ми прагнули об'єктивно дослідити сутнісні риси особистості перекладача, педагога, майстра слова як приклад служіння українській та французькій культурам.

У розділі колективної монографії на матеріалі спогадів членів родини, колишніх колег та студентів презентовано особистість українського перекладача та педагога Івана Бабича, який наприкінці ХХ ст. переклав французькою низку творів українських письменників і тим сприяв поширенню літературної присутності України у світовому культурному просторі. Залучення маловідомих та неопублікованих раніше матеріалів нефікційної прози, які вперше стали об'єктом окремого наукового дослідження, поповнило біографію І. Бабича новими фактами, цінними спостереженнями, міркуваннями, розширивши відомості про біографічний світ майстра перекладу в контекстах історичної доби та оточення митця. Зосереджено увагу на рисах характеру перекладача, які домінують у досліджуваних спогадових текстах. Розкрито суб'єктивний оцінний характер спогадового дискурсу, який, однак, урівноважується окремими критичними судженнями, що забезпечують відхід від

усталеного канону біографічної глорифікації. Зауважено, що біографічне осмислення життєвого шляху та творчого доробку І. Бабича невіддільне від загального контексту ідей сучасного культурного саморозвитку особистості. Наголошено на багатомірності особистості «українського француза», широкій усебічній освіченості, шляхетності його вчинків, гуманістичній спрямованості. Стверджується думка, що постать митця заслуговує на те, щоб його життєвий шлях, літературно-перекладацька діяльність, індивідуальний авторський стиль, формування мовної особистості та педагогічні ідеї стали предметом спеціального вивчення та посіли належне місце у вітчизняній біографіці.

Література

1. Бабич Іван Трохимович. Степаненко М.І. *Мовознавча Полтавщина* : довідник. Полтава : ПП Шевченко Р.В., 2014. С. 14–15.
2. Берестнев Г. Иконичность добра и зла. *Вопросы языкознания*. 1999. № 4. С. 99–113.
3. Брунер Дж. Жизнь как нарратив. *Постнеклассическая психология*. 2005. № 1. С. 9–30.
4. Бумбур Ю. Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. URL: <http://avtoreferati.ru/avtorskaya-refleksiya-v-literaturnom-proizvedenii-na-materiale-proydzhona-faulza.html>
5. Буряк Л.І. Іван Лисяк-Рудницький: матеріали до біографії у вимірі оточення і часу. *Українська біографістика*. 2019. Вип. 18. С. 67–94.
6. Галич О. Мемуари: масова чи елітарна література? *Актуальні проблеми слов'янської філології* : міжвуз. зб. наук. ст. / ред. В. Зарва. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. С. 191–196.
7. Голубович І.В. Біографія: силует на фоні Humanities (методологія аналізу в соціогуманитарному знанні). Одеса : ЧП «Фридман», 2008. 372 с.
8. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Український біографічний словник : історія і проблематика створення* : матеріали наук.-практ. конф., м. Львів, 8–9 жовт. 1996 р. Львів, 1997. С. 40–47.
9. Калашник Н.Г. Густосологія: Естетичні смаки та креативність особистості : навч. посіб. Харків : Колегіум, 2010. 302 с.

10. Коляструк О. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2009. С. 46–56.

11. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. Київ. 2008. № 2. С. 145–153.

12. Король Л. Іван Бабич: нарис життя та літературної творчості. *Наукові ракурси* : зб. наук. пр. / упоряд. і відп. ред. Л.Л. Король, Л.М. Черчата. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2018. Вип. 1. С. 29–43.

13. Король Л.Л., Кришталь Н.А., Черчата Л.М. Слово про Івана Трохимовича Бабича : історико-біограф. нарис. Полтава : РВВ ПНТУ, 2010. 64 с.

14. Король Л. Педагогічні вершини у життєвіті Івана Бабича. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 14. С. 145–151.

15. Король Л., Маліченко Ю. Карлівський період життєдіяльності І.Т. Бабича. «*Passus in Scientiam*» : тези доп. III студ. наук. читань, м. Полтава, 26 квіт. 2010 р. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2010. С. 39–43.

16. Кравець Я. Слово про перекладацький шлях Жінет Максимович. *Вісник Львівського університету: серія: Іноземні мови*. 2014. Вип. 22. С. 186–197.

17. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Персонологія: специфіка, структура, механізм : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 356 с.

18. Лотман Ю. Память в культурологическом освещении. Семиосфера. Санкт-Петербург : «Искусство–СПБ», 2004. С. 673–676.

19. Нуркова В.В. Доверчивая память: Как информация включается в систему автобиографических знаний. *Когнитивные исследования* : сб. науч. тр. / под ред. В.Д. Соловьева, Т.В. Черниговской. Москва, 2008. С. 87–102.

20. Онищенко О. Літературний портрет Івана Франка у спогадах родичів письменника. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 85–86.

21. Онищенко О. Поетика мемуарної прози письменників української діаспори другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Черкаси, 2019. 204 с.

22. Попик В.І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформації інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 149–171.

23. Пухонська О.Я. Література і пам'ять: версії взаємовпливу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Серія «Філологія». Острог : НаУОА. 2018. Вип. 4(72). С. 191–193.

24. Старовойтенко І. Просопографічний портрет особистості у контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика*. 2008. Вип. 4. С. 50–66.

25. Федунь М.І. Мемуарний літературний портрет у західно-українських спогадах першої половини ХХ століття: специфіка творення. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Літературознавство*. 2016. № 44. С. 190–196.

26. Філінюк В. Проблема повсякденності: питанні історіографії. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. Кн. 1. Ч. 1–2. 351 с.

27. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.

28. Чепелева Н.В. Особистість як оповідач історій. *Особистість та її історія* : колективна монографія / за ред. Н.В. Чепелевої, М.В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 7–23.

29. Шмидт В. Нарратологія. Москва : Язика славянської культури, 2003. 389 с.

30. Levin D.M. The body's recollection of being : phenomenological psychology and the deconstruction of nihilism. London, Boston : Routledge & Kegan Paul, 1985. 390 p.

31. Porter Abbot H. The Cambridge Introduction to Narrative : Cambridge University Press, 2008. 252 p.

Information about the author:

Korol Larysa Leonidivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of General and Slavic
Linguistics and Foreign Languages

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
2, Ostrohradskyi avenue, Poltava, 36000, Ukraine